

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Г. С. СКОВОРОДИ

**ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ
ВИКЛАДАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН
ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ
БАКАЛАВРІВ І МАГІСТРІВ З ЕКОНОМІКИ**

Навчально-методичний посібник
для студентів галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»,
спеціальності 051 «Економіка» (Економічна теорія)

Рецензенти:

О.С. Марченко, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної теорії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Н.Б. Решетняк, к.е.н., доцент, доцент кафедри загальної економічної теорії Національного технічного університету «Харківський політехнічний університет».

Рекомендовано до друку Вченою радою
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С.Сковороди (протокол № 4 від 03.06.2019).

I-66 Інноваційні методи викладання економічних дисциплін та їх використання в процесі підготовки бакалаврів і магістрів з економіки. Навчально-методичний посібник для студентів галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», спеціальності 051 «Економіка» (Економічна теорія). – Х.: Видавництво Іванченка І. С., 2019. - 162 с.

ISBN 978-617-7675-78-4.

Підготовка бакалавра і магістра як кваліфікованих фахівців з економічної теорії в сучасних умовах базується на компетентнісному підході, що вимагає формування у студентів поглиблених знань з економіки, наявності навичок та вмінь аналізувати складні економічні процеси, брати активну участь у виробничо-господарській, управлінській і освітній діяльності та приймати відповідальні рішення. Викладачі ЗВО мають використовувати інноваційні методи у викладенні теоретичних питань з економічних дисциплін, проведенні науково-дослідницької діяльності, організації практик та здійсненні виховної роботи зі студентами.

У навчально-методичному посібнику висвітлені теоретичні питання щодо сутності та видів сучасних інноваційних методів викладання економічних дисциплін, надані методичні рекомендації на допомогу студентам з питань використання цих методів у процесі підготовки фахівців з економіки. Посібник рекомендується викладачам економічних дисциплін і студентам - майбутнім бакалаврам та магістрам з економіки.

УДК 378.016:33(075.8)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКЛАДАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН В СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СУЧАСНИХ ФАХІВЦІВ З ЕКОНОМІКИ	9
1.1. Курс «Методика викладання економічних дисциплін» та його роль у забезпеченні професійного розвитку майбутніх викладачів економіки.....	9
1.2. Досвід використання інноваційних технологій підготовки магістрів економічного профілю в університетах і бізнес-школах США та його впровадження в Україні	17
1.3. Індивідуальне наукове дослідження магістранта як завершальний етап підготовки кваліфікованого фахівця з економічної теорії	39
РОЗДІЛ 2. ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЕФЕКТИВНІ ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ФАХІВЦІВ З ЕКОНОМІКИ	54
2.1. Інтерактивне навчання як умова професійного розвитку майбутнього вчителя економіки	54
2.2. Методика впровадження кейсів у викладанні економічних дисциплін професійного циклу	64
2.3. Інформаційно-аналітичний континуум фахової підготовки економіста у вищій школі	81
2.4. Ділова гра як інноваційна форма проведення практичних занять з економічних дисциплін	93
РОЗДІЛ 3. ФОРМИ ТА МЕТОДИ КОНТРОЛЮ ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ І РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН	110

3.1. Навчальний тренінг як засіб формування готовності майбутніх економістів (викладачів економіки) до професійної діяльності	110
3.2. Інноваційні форми контролю володіння професійними компетентностями студентів економічних спеціальностей.....	124
3.3. Напрями та форми контролю якості підготовки майбутніх вчителів економіки до виховної роботи в школі	133
ВИСНОВКИ.....	143
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	148

ВСТУП

*Економічний спосіб мислення,
особливо за обставин демократії, –
необхідна передумова успішного розвитку
А.Хейне*

Здійснення важливих перетворень у соціально-економічному розвитку суспільства, які пов'язані з ринковою трансформацією України, створенням незалежної демократичної держави, прогресом науки і культури, формуванням економіки знань, входженням у світовий економічний та освітній простір вимагають підготовки висококваліфікованих фахівців у різних галузях знань, зокрема за спеціальністю «Економіка» «Економічна теорія». У цих умовах значно зростає роль наукового та освітнього комплексів, особливо вищих навчальних закладів. Усі високо розвинені країни надають велику увагу розвитку та оновленню вищої освіти. Це необхідно для забезпечення інтелектуальної незалежності, вироблення і просування знань, підготовки громадян та кваліфікованих фахівців, без яких неможливим є соціально-економічний, культурний та політичний прогрес суспільства.

Україна намагається вирішити ряд проблем, пов'язаних з трансформацією вищої освіти. Вирішується завдання диверсифікації освіти, гнучкості доступу населення до різноманітних типів і видів вищої освіти та раціоналізації освітніх програм різного рівня. Закон України «Про вищу освіту» (01.07.2014) регламентує засади функціонування вищої освіти з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях. Особливе значення набуває посилення наукової та практичної компоненти у підготовці кваліфікованих фахівців - випускників закладів вищої освіти, які могли б виступати інноваторами. Завдання педагогічного університету у справі підготовки майбутніх фахівців з

економіки - вчителів економіки для загальноосвітньої школи, наукових працівників, фахівців-економістів для різних видів підприємств і установ полягає у тому, щоб озброїти їх знаннями сучасної економічної науки, навчити добувати і творчо використовувати ці знання на практиці, а також сформувати навички самостійного проведення дослідницької та викладацької діяльності. Особливе значення для здійснення цих завдань у навчальному процесі має оволодіння сучасними методами наукових досліджень та викладання економічних дисциплін.

Основною метою даного навчально-методичного посібника є надання допомоги майбутнім бакалаврам та магістрам з економічної теорії у здійсненні пізнання та практичного володіння інноваційними методами викладання економічних дисциплін, використанні їх у професійній діяльності з учнями і студентами під час проведення навчальної, виробничої, науково-дослідницької практик та у процесі підготовки і проходження атестації здобувачів вищої освіти першого й другого рівня.

Підготовка бакалаврів та магістрів з економіки у закладах вищої освіти України, відповідно до Закону України «Про вищу освіту» здійснюється за професійними, освітньо-професійними, освітньо-науковими, програмами на різних рівнях вищої освіти, які є підставою для отримання відповідного ступеня вищої освіти. Сучасні Стандарти вищої освіти підготовки бакалаврів та магістрів з економіки передбачають підготовку висококваліфікованих професіоналів з економіки, які володіють сучасним економічним мисленням, теоретичними знаннями і прикладними навичками, здатних вирішувати практичні, дослідницькі й управлінські завдання та проблеми функціонування економічних систем різного рівня, що вимагає значної модернізації та покращення якості навчального процесу у закладах вищої освіти. Після завершення освітніх програм підготовки фахівців вищої освіти першого і другого рівнів кваліфікаційна комісія здійснює їх атестацію і присвоює кваліфікацію бакалавра чи магістра з економіки, звертаючи увагу на якість підготовки випускників. Атестація – це встановлення відповідності

засвоєних здобувачами вищої освіти рівня та обсягу знань, умінь, інших компетентностей вимогам стандартів вищої освіти.

Для реалізації цих завдань та більш повного озброєння майбутніх бакалаврів та магістрів з економіки відповідним рівнем знань, формування необхідних навичків та вмінь викладачі випускової кафедри економічної теорії, фінансів і обліку Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди постійно працюють над удосконаленням навчального процесу, підвищенням ефективності науково-дослідницької роботи, використовуючи інноваційні методи в роботі зі студентами. Практичне використання інноваційних методів у навчальному процесі, їх обговорення на науково-методичному семінарі кафедри і науково-методичних конференціях, застосування під час підготовки студентів до атестації та її проведення знайшли своє відображення в даному навчально-методичному посібнику. В першому розділі автори зосереджують свою увагу на розкритті питань навчально-методичного забезпечення викладання економічних дисциплін та його значення в системі формування професійних компетентностей сучасних фахівців з економіки. Другий розділ присвячено розкриттю сутності та форм інформаційно-комунікативних технологій як ефективних засобів формування та розвитку творчого потенціалу фахівців з економіки. Третій розділ надає змогу ознайомитись з формами та методами контролю якості професійної підготовки і розвитку особистості майбутніх викладачів економічних дисциплін.

Під час навчання та у процесі підготовки до атестації студентам важливо оволодіти сучасними інноваційними методами викладання економічних дисциплін і продемонструвати сформовані можливості до самостійної навчальної та дослідницької праці. Це надасть допомогу для формування вміння логічного викладення теоретичних питань, обґрунтування своїх поглядів та формулювання висновків, можливості створення і реалізації оригінальних проектів, навичків здійснення розрахунків економічних показників на підставі зібраних даних, здатність

застосовувати науковий, аналітичний, методичний інструментарій для управління економічною діяльністю, викладення практичних рекомендацій щодо подолання негативних тенденцій та визначення перспектив економічного розвитку, використання нових комунікаційних та інформаційних технологій, навички оцінювання можливих ризиків та наслідків управлінських рішень, вміння працювати в команді, приймати відповідальні рішення тощо. Володіння цими важливими навичками та вміннями повинно сприяти ефективній діяльності як вчителя економіки у загальноосвітній школі та викладача і дослідника у закладі вищої освіти, так і фахівця - економіста, менеджера на підприємствах будь-якої галузі економіки, фінансової сфери чи державної установи.

Навчально-методичний посібник адресовано студентам галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», спеціальності 051 «Економіка» (Економічна теорія), які є здобувачами вищої освіти на першому (бакалаврському) і другому (магістерському) рівнях, та викладачам економіки.

Авторський колектив: Прокопенко І.Ф., академік НАПН України, д.п.н., проф., (керівник авторського колективу) - загальна редакція, 1.3 (у співавт.); Гончаров Д.О., к.п.н., доц. - 3.3; Мельникова О.В., к.п.н., доц. - 3.1; Олійник О.В., доц. - 1.2 (у співавт.); Олійник Ю.О., к.п.н., доц. - 3.2; Осьмірко І.В., к.е.н., доц. - 2.3 (у співавт.); Радченко Л.П., к.е.н., доц., проф. каф.- вступ; 1.3 (у співавт.); висновки; Самарська О.І., к.м.н., доц. - 1.2 (у співавт.); Сідельнікова В.К., к.п.н., доц. - 2.1; Сідельнікова І.В., к.е.н., доц., проф. каф. - 1.1; Соляр В.В., к.е.н., доц. - 2.2; 2.3 (у співавт.); Шиловцева Н.В., к.е.н., доц., проф. каф. - 2.4.

2.2. Методика впровадження кейсів у викладанні економічних дисциплін професійного циклу

З позицій компетентнісного підходу у вищій освіті однією з цілей застосування інноваційних педагогічних технологій в процесі навчання студентів є розвиток його особистості, здатності до саморозвитку, самовизначення і самоосвіти, тобто формування ключових компетенцій.

Інноваційними підходами в сучасному навчальному процесі педагоги вважають практику моделювання, проектування, використання активних та інтерактивних форм роботи зі студентами, різні варіанти семінарів, тренінги та внесення їх елементів у практичні заняття. Ефективним методом навчання студентів можна назвати метод кейс-стаді або метод навчальних конкретних ситуацій (НКС).

Кейс-метод (case study) (*від англ. case - випадок*) – техніка навчання, що використовує опис реальних ситуацій, їх аналіз, виявлення суті проблеми, вироблення можливих рішень і обрання найкращих з них. При даному методі навчання студенти вчаться самостійно приймати рішення й обґрунтувати його. Принципово заперечується наявність єдиного правильного рішення.

Метод НКС почали застосовувати ще на початку ХХ ст. в галузі права та медицини. Провідна роль у поширенні цього прийому навчання належить Гарвардській школі. Саме там були розроблені перші кейсові ситуації для навчання студентів з бізнес-дисциплін (рис. 1). В Україні він став популярним з розвитком системи бізнес-освіти

Ситуаційний підхід. Центральним поняттям методу навчальних конкретних ситуацій (НКС) є розуміння «ситуації», як набору змінних, коли вибір будь-якої з них вирішальним чином впливає на кінцевий результат. Конкретні ситуації використовуються для того, щоб вчитися на реальних подіях, просувати і розвивати концепції, шукати подібності та відмінності, обмінюватися досвідом, застосовувати аналіз в динаміці.

Конкретні ситуації можуть виконувати різні функції, залежно від поставлених навчальних завдань:

- ілюстративні ситуації (обсяг не більше однієї сторінки) можуть включатися в матеріал лекції (повідомлення) з метою організації обговорення досліджуваного матеріалу безпосередньо на занятті;

- нормативні ситуації (найчастіше з елементами завдання) мають певні розрахункові або нормативні параметри, що дозволяють провести аналіз і знайти однозначну відповідь. Такі ситуації призначені, головним чином, для контролю знань;

- функціональні ситуації вимагають від слухача знання теорії питання. Поряд з числовими даними в таких ситуаціях, як правило, присутня інформація суперечливого характеру, що підсилює фактор невизначеності у виборі рішення. Як правило, в таких ситуаціях заздалегідь відома правильна відповідь, але вона не виключає наявності альтернативних, більш привабливих, рішень. Особлива увага приділяється аргументації і ступеню доказовості обраного рішення.

Стратегічні ситуації не можуть мати однозначного рішення, тому що в них активну роль відіграють нестабільні чинники, які завжди присутні в реальних системах. Безліч суперечливих критеріїв вибору і відсутність остаточної оцінки ефективності запропонованого рішення призводять до суперечок під час обговорення таких ситуацій. Їх привабливість в тому, що вони найближче до реальності, до практики.

Щоб правильно обрати навчальну ситуацію для її розв'язання, викладачеві необхідно відповісти на такі методичні питання:

- «Які проблеми я хочу вирішити за допомогою кейсу?»;
- «Яка моя логіка, у чому послідовність?»;
- «Чи можна уявити проблему, ситуацію у вигляді метафори?».

Чим більш реалістична і життєва проблема, тим більше вона захоплює учасників, тим більш глибокого аналізу та сміливих рішень в житті можна очікувати від студентів у подальшому. Основний сенс методу конкретних ситуацій полягає у зміні ставлення слухачів до самого процесу навчання, в підвищенні відповідальності за його результати (див. рис. 1).

Суть методу. Метод кейс-стаді передбачає безпосередню участь студентів та викладачів в обговоренні ділових ситуацій або завдань. Такі кейси, зазвичай готують у письмовій формі та укладають на основі реальних фактів; вони читаються, вивчаються й обговорюються студентами. Кейси складають основу бесіди аудиторії під керівництвом викладача. Тому метод кейс-стаді включає одночасно і особливий вид навчального матеріалу, і особливі способи використання цього матеріалу в навчальному процесі.

Можливості та досвід використання даного методу доволі широкі, що свідчить про його високу ефективність для:

- розвитку навичок структурування інформації та ідентифікації проблем;
- навчання технологіям вироблення управлінських рішень;
- актуалізації та критичної оцінки накопиченого досвіду в практиці прийняття рішень;
- розвитку ефективних комунікацій в процесі колективного пошуку й обґрунтування рішень;
- руйнування стереотипів і штампів в техніці й організації пошуку ефективного рішення;
- стимулювання інновацій за рахунок розвитку системного, концептуального знання.

Суть кейс-методу полягає в тому, що слухачам пропонується готова ситуація, яка імітує реальну, життєву подію. Найчастіше вона викладається письмово у вигляді готової «історії», причому фінал залишається «відкритим». Як навчальне завдання учасникам пропонують її проаналізувати і запропонувати власне рішення.

Дидактичні прийоми. Іноді для більш глибокого аналізу ситуації використовують прийом інсценування або «виконання ролей», коли студенти або просто слухачі виконують ролі дійових осіб ситуації. При цьому на заняттях створюється обстановка, наближена до дійсності. Приймавши на себе роль конкретної особи, слухач вивчає мотиви його поведінки. Виконання ролей змушує задуматися над необхідністю враховувати позиції

всіх зацікавлених сторін, вчить аналізувати власну поведінку і спостерігати за діяльністю інших людей в певній виробничій ситуації.

У деяких навчальних ситуаціях більш доречним є використання так званого «інциденту». Це найбільш проста конфліктна ситуація, що виникає в ході реальної діяльності та вимагає від керівника оперативного вирішення. Слухачам без попередньої підготовки дається коротка інформація про конкретний випадок (інцидент), що мав місце у виробничому процесі. Щоб прийняти правильне рішення, учасники можуть поставити додаткові питання викладачеві, намітити свій варіант пояснення ситуації та прийняти власне рішення.

Для створення реальної ситуації до аналізу кейс-стаді може додаватися і розбір ділової кореспонденції, що є суттєвою частиною діяльності викладача. На занятті організується імітація роботи керівника з документами, студенти отримують папки з діловою кореспонденцією, в якій знаходяться ділові листи, розпорядження керівних осіб; приймати рішення необхідно в умовах обмеженого проміжку часу.

В усіх перерахованих видах навчання завдання студентів полягає в ідентифікації проблеми і пошуку варіантів її рішення, заснованих на відомих методах генерації ідей, за допомогою організації дискусії або структурованого обговорення. Всі вони зводяться до аналізу ситуації або проблеми, як окремого випадку, чи конкретної ситуації.

Запропонована учасникам обговорення конкретна ситуація є загальним для всіх предметно-інформаційним полем. Осмислення вихідних даних, закладених в ній, аналіз проблеми і пошук шляхів її вирішення – такі в найзагальнішому вигляді етапи роботи. Аналіз ситуації вибудовується за зростаючою складністю: від пошуку конфлікту інтересів, виявлення проблеми, постановки завдань, до аналізу й обговорення різних альтернатив їх вирішення.

На практиці робота з кейсами передбачає використання таких *прийомів*:

- роботу з інформацією, яка спочатку є однаковою для всіх учасників. Використання власного досвіду в цій галузі, залучення додаткових джерел знань, структурування і синтез наявної інформації дозволяють наочно побачити, як за однакових початкових інформаційних умов формуються різні моделі вибору рішень;

- технології виявлення проблеми на основі обрання різних підходів;
- аналіз послідовності фактів, що ілюструють розвиток конфлікту, і через їх зіставлення вихід на предмет конфлікту та зміст проблеми;

- аналіз суб'єктів ситуації, визначення їх місця в організації, схем взаємодії, сфери інтересів, можливого предмета конфлікту з подальшим зіставленням з фактами, які підтверджують або спростовують зроблені висновки;

- опис ситуації як цілісної системи з використанням різних процедур діагностики системи, виявлення «слабких місць»;

- методи аналізу – обираються залежно від змісту проблеми та об'єкта аналізу: аналіз схем взаємодій, аналіз процесів управління, аналіз станів системи, аналіз системи в цілому. На цьому етапі розбору конкретної ситуації відбувається інтеграція теоретичних і прикладних знань, формується концептуальне знання;

- процедури вирішення проблеми - завжди передбачається альтернативність рішення, найчастіше при наявності суперечливих критеріїв. В результаті учасники пропонують стандартний підхід або рішення, що лежить за рамками традиції або аналогій у вирішенні проблеми. Рішення-новації є, у підсумку, є цільовим орієнтиром застосування кейс-методу.

На заняттях з економічних дисциплін доцільне використання таких прийомів:

1. Прийоми конкретизації і фактологічний підхід, що орієнтовані на необхідність виділення головної ідеї або думки в потоці фактів і подій. Їх можна використовувати в процесі усного викладу матеріалу (лекцій). До таких прийомів відносяться:

а) фактологічна розповідь-пояснення з доказовими епізодами;

б) персоніфікація економічних процесів або окремої економічної персоналії;

в) драматизація подій – факти і дати є вступом до аналізу цікавих та важливих подробиць.

2. Метод дослідження, спрямований на колективну роботу в групі, коли необхідно в процесі колективного міркування дати аналіз змісту уривка з опису конкретної економічної події. Він орієнтований для роботи в невеликих (15-20 чоловік) групах на семінарських (практичних) заняттях.

В цілому метод розбору конкретних ситуацій дозволяє у подальшому студентам економічних спеціальностей:

- приймати правильні рішення в умовах невизначеності;
- розробляти алгоритм прийняття рішення;
- оволодіти навичками дослідження ситуації;
- розробляти план дій;
- застосовувати отримані теоретичні знання на практиці;
- враховувати точки зору інших фахівців.

Головне, цей метод сприяє розвитку вміння аналізувати ситуації, оцінювати альтернативи, прищеплює навички вирішення практичних соціально-економічних завдань.

Види кейсів. Можливості кейс-методу так само широкі, як і їхнє різноманіття. Залежно від критеріїв класифікації, наведених в табл. 1, кейси бувають різних видів. Зокрема за структурою формування виокремлюють:

Структуровані кейси (highly structured case). Передбачають короткий і точний виклад ситуації з конкретними цифрами і даними. Для такого типу кейсів існує певна кількість правильних відповідей. Вони призначені для оцінки знань і / або вмінь використовувати одну формулу, навик, методику в певній галузі знань.

Неструктуровані кейси (unstructured cases). Це матеріал з великою кількістю даних, який призначений для оцінки стилю і швидкості мислення, вміння відокремити головне від другорядного і навичок роботи в певній

галузі. Для них існують кілька правильних варіантів відповідей і зазвичай не виключається можливість знаходження нестандартного рішення.

Новаторські кейси (ground breaking cases). Можуть бути як дуже короткі, так і довгі. Спостереження за розв'язанням такого кейса дає можливість побачити, чи може людина мислити нестандартно, скільки креативних ідей вона може видати за відведений час. Якщо відбувається групове розв'язання, то чи може студент підхопити чужу думку, розвинути її і використовувати на практиці.

Залежно від обсягу кейси мають різне навчальне призначення:

Повні кейси (в середньому 20-25 сторінок) призначені для командної роботи протягом декількох днів і зазвичай мають на увазі командний виступ для презентації свого рішення.

Стислі кейси (3-5 сторінок) призначені для розбору безпосередньо на занятті і передбачають загальну дискусію.

Міні-кейси (1-2 сторінки), як і стислі кейси, призначені для розбору в аудиторії і часто використовуються як ілюстрація до теорії, що викладається на занятті [45].

У багатьох випадках міні-кейс може бути сформульований коротко, у вигляді одного-двох абзаців, і забезпечений питаннями, на які потрібно дати відповідь в обговоренні.

Також кейси можуть бути розроблені на основі реальних подій або вигаданих ситуацій. Наведемо декілька прикладів.

Приклад польової ситуації. Чи впливає факт законності операції на порядок її відображення в бухгалтерському обліку? Чи може факт порушення законодавства впливати на достовірність показників бухгалтерської звітності? Проаналізуйте такі ситуації (за умови, що самі операції відображені в обліку правильно і податки з фактичної угоди сплачені):

- підприємство орендує приміщення і без згоди власника здає його в суборенду;

- термін ліцензії закінчився, але підприємство продовжує займатися ліцензованою діяльністю без наявності рішення;

Таблиця 1

Орієнтовний перелік кейсів для використання у підготовці студентів з економічних спеціальностей

КРИТЕРІЙ КЛАСИФІКАЦІЇ							
За структурою:	За формою подання:	За розміром :	За рівнем складності та освітнім ступенем:	За дисциплінами:	За типами компаній:	За регіонами виникнення:	ВИДИ КЕЙСІВ
<ul style="list-style-type: none"> структуровані кейси неструктуровані кейси новаторські кейси 	<ul style="list-style-type: none"> папери кейси від екейси Not ts County 2.0 	<ul style="list-style-type: none"> повні стислі міні-кейси 	<ul style="list-style-type: none"> для бакалаврів для магістрів для програм MBA та курсів підвищення кваліфікації 	Психологія Соціологія Маркетинг Менеджмент Фінанси Бухгалтерський облік Аудит Управління інформаційними системами Організаційна поведінка і лідерство Конкурентні стратегії Бізнес і соціальна відповідальність	<ul style="list-style-type: none"> про великий регіональний бізнес про малий і середній бізнес 	<ul style="list-style-type: none"> Північноамериканські Європейські Кейси про економіку країн, що розвиваються 	

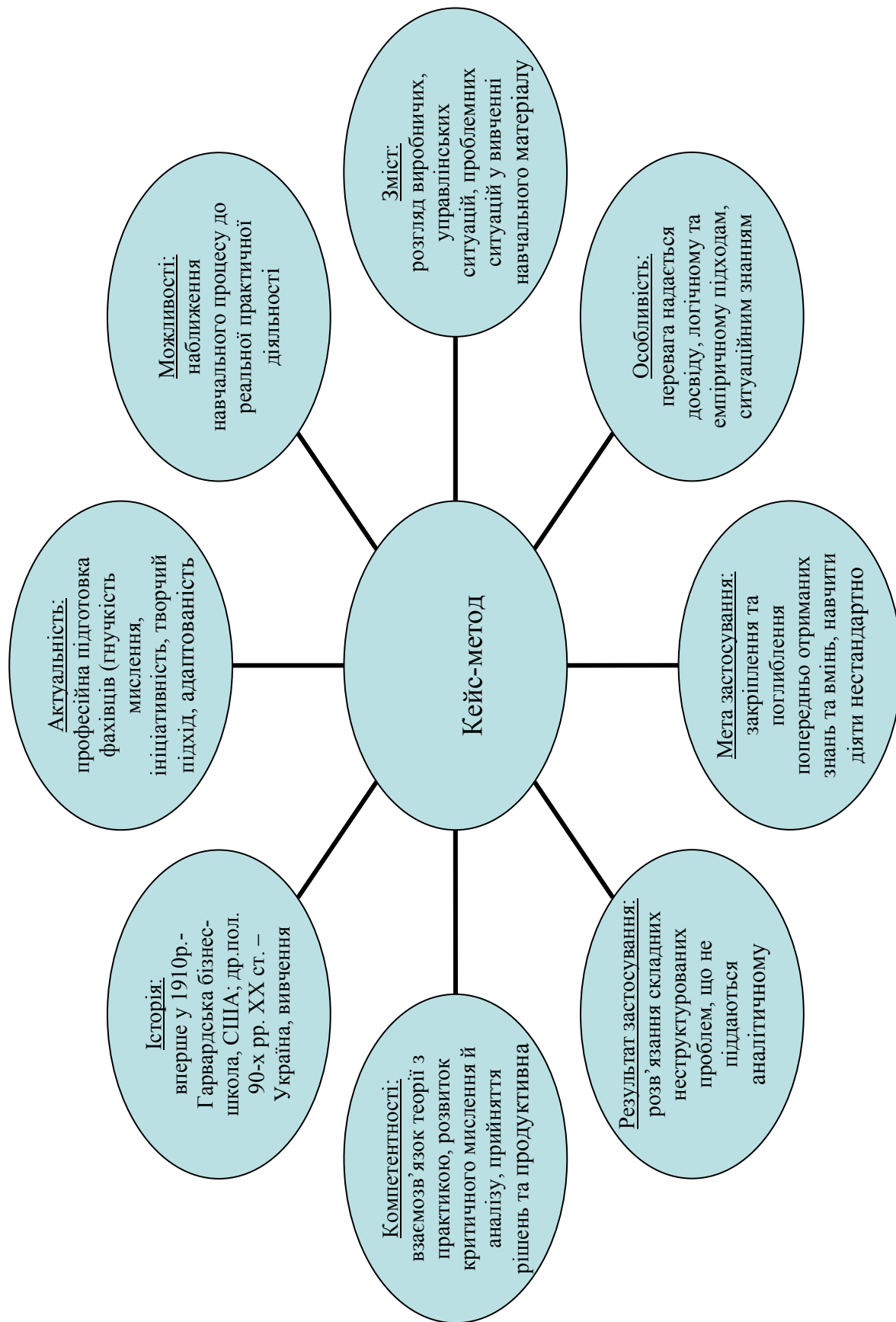

Рисунок 1. Функціональна схема застосування кейс-методу в професійному навчанні

- відомо, що будівництво може вестися тільки після отримання відповідного дозволу. Підприємство здійснює будівництво нового офісу без дозволу (витрати враховують на рахунку 08);

- відповідно до Трудового кодексу встановлена максимальна тривалість понаднормової роботи. Деякі працівники підприємства за табелем робочого часу відпрацювали більше, ніж дозволено Кодексом (витрати на оплату праці включені у собівартість реалізованої продукції);

- експлуатація баштового крана дозволяється після отримання дозволу на введення в експлуатацію від органів технічного нагляду. Організація оформила акт за формою ОЗ-1, і відобразила кран у переліку основних засобів, амортизація нараховується в бухгалтерському і в податковому обліку (фактично кран ще не використовувався, але технологія використання баштових кранів така, що кран не може весь час експлуатуватися; після роботи на одному будівництві він демонтується і знаходиться на складі до нового замовлення).

Приклад вигаданої ситуації.

Ситуація 1. Молодий аудитор три місяці був у відрядженні у Кривому розі, перевіряючи роботу гірничо-збагачувального комбінату. Повернувшись з відрядження, він отримав від майбутньої тещі подарунок - 10 акцій того самого ГЗК. Дата реєстрації покупки на його ім'я – як раз початок перевірки. Загальна кількість акцій випущених акцій ГЗК - 20 млн. штук. Якими мають бути дії аудитора?

Ситуація 2. Випускник Банківської академії став аудитором. Його бабуся, фінансовий директор великого акціонерного товариства, запропонувала йому створити власну аудиторську організацію і проводити аудит її підприємства. Чи є законодавчі або етичні обмеження для аудитора?

Етапи розробки кейса. Для того, щоб розробити кейс, необхідно дотримуватися послідовності дій з його написання:

- Формування дидактичних цілей створення кейса: яке місце має зайняти кейс в структурі навчальної дисципліни; якому розділу курсу він

буде присвячений; які повинні бути завдання кейса з розвитку знань, умінь і навичок студентів, що лежать в основі компетенцій;

- Визначення суті проблемної ситуації, яку пропонується використовувати як основу створення кейса;

- Формування основних тез, які слід відобразити в описі ситуації;

- Збір інформації, необхідної для більш яскравого, переконливого опису ситуації та наповнення кейса;

- Створення тексту кейса (опису ситуації) і формування додатків;

- Редагування;

- Розробка попередніх методичних рекомендацій з використання кейса;

- Практичне застосування;

- Коригування кейса і рекомендацій до нього відповідно до результатів апробації.

Технологія використання кейса План заняття з економічних дисциплін на основі кейс-методу передбачає структурування його в декілька етапів:

<i>Етап</i>	<i>Зміст</i>	<i>Час</i>
1. Організація початку заняття	- привітання; - визначення відсутніх на занятті; - оцінка готовності студентів до заняття	5 хв.
2. Мотивація до навчання	- організація уваги; - озвучування теми заняття та її актуалізація	5 хв.
3. Визначення мети заняття	- постановка цілей та задач	5 хв.
4. Контроль вхідного рівня знань	презентація матеріалу за темою заняття; - перевірка засвоєння матеріалу (фронтальне опитування)	15 хв.
5. Представлення кейса, проведення інструктажу по роботі з кейсом відповідно до його структури:	мотивація розв'язання кейса; формування мікрогруп; вибір експертів, пояснення	15 хв.

Контроль знань по темі. Ситуація кейса. Питання або завдання до кейсу. Коментарі до ситуації. Додаток (теоретичний матеріал). 6) Контроль вихідних знань по темі.	експертам їх обов'язків; пояснення правил роботи з кейсом; - відео-презентація ситуації кейса	
6. Самостійна робота студентів в мікрогрупах з кейсом	вивчення кейса студентами; обговорення кейса в групах; аналіз кейсів по підгрупах; - підготовка матеріалу дискусії	15 хв.
7. Обговорення та розв'язання кейсу з використанням методів: Моделювання. Побудова моделі ситуації. Може бути використаний системний аналіз, системне уявлення і аналіз ситуації. Розумовий. Спосіб отримання знань, експеримент ситуації за допомогою її уявного перетворення. Проблемний метод. Подання проблеми, що лежить в основі ситуації. Метод опису. Створення та опис ситуації. Ігрові методи. Мозкова атака. 7) Дискусія.	подання студентами кожної мікрогрупи свого варіанту вирішення кейса; коригування отриманих даних; пошук оптимального рішення проблеми; - презентація рішення	30 хв.
8. Підведення підсумків обговорення, закріплення (робота експертів)	оцінка роботи кожного члена мікрогрупи; - оцінка роботи мікрогрупи в цілому	15 хв.
9. Контроль підсумкового рівня знань	Оцінка результату роботи з кейсом за критеріями: освоєння нової інформації (поглиблене вивчення питання); освоєння методу збору даних; створення нового підходу до навчання; підвищення рівня професійної компетентності	15 хв.

	студентів; освоєння методу аналізу (проблемного аналізу); уміння працювати з текстом; - співвідношення теоретичних і практичних знань.	
9. Підведення підсумків заняття з оцінкою роботи студентів	узагальнення, висновки за темою заняття; - оцінка викладачем роботи студентів на занятті	10 хв.
10. Завдання додому	Закріплення знань	5 хв.

В організації роботи студентів з кейсом слід звернути увагу на послідовність його підготовки та реалізації:

1. Підготовчий етап. Основне завдання викладача – оптимально добрати матеріал для кейса: додатковий і допоміжний; розробити варіанти розв’язання проблемних ситуацій; підготувати студентів до нової форми роботи. Результатом правильно організованої підготовчої роботи повинно стати формування у студентів досвіду прийняття рішень, активних дій у нових ситуаціях.

2. Етап занурення в спільну діяльність через знайомство з текстом кейса, визначення основної проблеми, що передбачає формування мотивації до спільної діяльності, прояв ініціативи в учасників.

В ході підготовки до заняття необхідно ретельно вивчити ситуацію, проаналізувати запропонований матеріал і зробити для себе попередні висновки. Завдання студентів - самостійно провести ґрунтовний аналіз ситуації.

Наведемо приблизну схему підготовки до обговорення ситуації на семінарі:

- «1) Перегляньте матеріал ситуації, не заглиблюючись в деталі.
- 2) Прочитайте ситуацію уважно, звертаючи увагу на всі факти і обставини.

3) Ознайомтеся з матеріалами, рисунками і таблицями.

4) Визначте стратегічні завдання і проблеми.

5) Застосуйте концепції, методики і підходи дисципліни, які ви вивчили.

6) Підкріплюйте свою точку зору і думку фактами й аргументами».

При роботі в підгрупі (команді) кожному учаснику рекомендується дотримуватися наступних правил:

- активно брати участь у висловленні ідей і в обговоренні;
- терпимо ставитися до думок інших учасників;
- не перебивати спікера, давати йому можливість повністю висловитися;
- не повторюватися вголос;
- не маніпулювати неточними або неправильними відомостями для того, щоб прийняли Вашу точку зору;
- пам'ятати, що кожен учасник має рівні права;
- не нав'язувати свої думки іншим;
- чітко формулювати свою остаточну думку (усно або письмово).

3. Організація спільної діяльності в малих групах або індивідуально:

- студенти розподіляються за групами та у відведений час відповідають на питання. Склад підгрупи (команди) формується самими студентами за їхнім бажанням. Кожна команда вибирає керівника. Робота керівника включає: фіксацію всіх ідей, висловлених у ритмі мозкової атаки; не допускає критики ідей, групує висловлювання; організовує роботу в підгрупі. Після завершення роботи по темі заняття керівник підгрупи робить доповідь в межах 10 хвилин про результати роботи своєї підгрупи;

- студенти складають індивідуальні відповіді в єдину позицію для презентації. Кожна підгрупа виконує одну тему протягом усього практичного заняття. Підгрупи змагаються між собою, представляючи різні команди;

- обирається спікер, який презентуватиме рішення;

- оцінюється змістовний бік рішення, техніка презентації.

Послідовність обговорення може бути такою:

- 1) обговорення отриманої вступної інформації, що міститься в кейсі;
- 2) обмін думками і складання плану роботи над проблемою;
- 3) робота над проблемою (дискусія);
- 4) вироблення рішень проблеми;
- 5) дискусія для прийняття остаточних рішень;
- 6) підготовка доповіді;
- 7) аргументована коротка доповідь;
- 8) викладач організовує і направляє загальну дискусію.

Для представлення результатів рекомендується підготувати на одній сторінці резюме у вигляді висновків (текст, графіки, таблиці). Виступ керівника має бути в межах 10 хвилин, а попередньо на дошці записуються основні результати роботи. Решта підгрупи виступають слухачами і опонентами доповідача, а потім оцінюють доповідь керівника підгрупи.

4. Етап аналізу і рефлексії спільної діяльності проводиться з метою виявлення навчальних результатів роботи з кейсом:

- аналізується ефективність організації заняття;
- ставляться завдання для подальшої роботи;
- викладач завершує дискусію, аналізує роботу груп, підбиває підсумки.

Поради викладачу-ведучому. В організації роботи з кейсом викладач повинен звернути увагу на основні технічні та методичні моменти:

1. Склад групи повинен бути однорідним, тобто у всіх учнів повинен бути приблизно однаковий рівень знань.

2. Група розбивається на окремі підгрупи. Формування підгруп студенти здійснюють самостійно, на добровільній основі. До складу підгрупи повинно входити від 4 до 6 студентів. Перевага віддається парним числам учасників.

3. Кожна підгрупа повинна обрати свого відповідального, який би координував її роботу.

4. Працювати над кейсом в умовах суворої дисципліни не можна, так як багато в чому це процес творчий. Викладач повинен лише координувати роботу студентів. У кожній підгрупі потрібно створювати умови самодисципліни і самоорганізації. Одне із завдань викладача полягає в навчанні студентів культурі спілкування та ведення дискусії.

5. Розміщення студентів в підгрупі повинно бути таким, щоб у кожного учня був потенційний співрозмовник.

6. Викладач повинен підходити до підгруп, слухати хід обговорення, іноді надихати учнів, але ні в якому разі не робити ніяких коментарів щодо правильності рішення.

Викладач повинен займати нейтральну позицію. Викладач виконує тут лише дві функції: регулюючу і коригувальну; якщо обговорення проходить нецікаво, потрібно вміти направити його в потрібне русло, в разі необхідності, зняти напругу в групі.

7. Після загального обговорення викладач повертається до традиційної ролі і підводить підсумки заняття. Для цього слід повернутися до теоретичного матеріалу і нагадати його студентам, потрібно вказати назву теми або розділу, які були закріплені за допомогою даного кейса. Далі слід сказати, що було зроблено в реальній ситуації, вказавши при цьому, що рішення, прийняті в практичній ситуації, не завжди бувають найбільш оптимальними.

8. У рішеннях, представлених студентами, необхідно відзначити сильні і слабкі сторони. Причому по кейсу може бути прийнято кілька рішень, якщо вони обґрунтовані.

9. При використанні кейс-методу краще не виставляти оцінки за бальною системою, достатньо відзначити ступінь участі студентів у роботі. Для виявлення рівня підготовленості кожного учня додатково до кейсу використовується метод тестування по завершенні вивчення теми.

Роль викладача-ведучого. З метою найбільш ефективного використання кейс-методу на кожному етапі роботи можна змінювати роль викладача-ведучого. Якщо на початку, пропонуючи ситуацію, він може «інтригувати», «провокувати» обговорення, не відкидаючи навіть абсурдні пропозиції, то на етапі аналізу ведучий координує обговорення, задає уточнюючі питання, тим самим «просуває» дискусію, коли обговорення заходить в глухий кут, і, навпаки, прагне зафіксувати всі пропозиції, щоб жодна ідея не «загубилася», коли стикаються різні думки і точки зору.

Особливо важлива роль ведучого на етапі обговорення рішень. Часто учасники чекають від нього позиції судді, арбітра, того, хто оцінить запропоноване рішення. Навіть, маючи власну схему відповіді, викладачеві важливо залишатись у нейтральній позиції, дати можливість учасникам самим оцінити рішення; власну точку зору «замаскувати» уточнюючими питаннями, підтримкою сильних аргументів, пропозицією ще раз обдумати деякі позиції. На допомогу викладачеві-ведучому тут будуть:

- вміння слухати аудиторію;
- відсутність страху втратити контроль над навчальним процесом;
- використання для занять досить просторих приміщень, в яких можна рухати меблі, швидко об'єднувати слухачів у малі групи, спостерігати за їх роботою, в разі необхідності, не втрачаючи можливості спостерігати за роботою, швидко реагувати або приходити на допомогу учасникам;
- використання лаконічних, яскравих ситуацій, які відображають актуальні проблеми і наситити сучасною мовою;
- використання ситуацій, різних за функціями і стилем;
- смак до нового, несподіваного, незвичного, почуття гумору, можливість швидкої реакції, гнучкість;
- ретельний, вдумливий аналіз (самоаналіз) кожного випадку використання кейсу.

Висновки. Ситуативна методика є однією з домінуючих при підготовці економістів, як для бізнесу, так і для сектора державного і соціального

управління. Кейс-метод дозволяє активізувати різні теоретичні знання з того чи іншого курсу, практичний досвід студентів, їх здатність висловлювати свої думки, ідеї, пропозиції, вміння вислухати альтернативну точку зору, і аргументовано висловити свою. За допомогою цього методу студенти і слухачі мають можливість проявити і удосконалити аналітичні та оціночні навички, навчитися працювати в команді, застосовувати на практиці теоретичний матеріал.

Використання цього методу необхідно ще й тому, що він дозволяє побачити неоднозначність вирішення проблем в реальному житті. Можна бути чудовим фахівцем-теоретиком, але навчитися знаходити найбільш раціональне рішення, бути готовим співвідносити вивчений матеріал з практикою - цьому потрібно вчити за допомогою активних методів навчання, включаючи кейси в навчальні курси. Розробка і викладання кейсів - неймовірно складна задача, яка висуває вимоги високого професіоналізму, педагогічної майстерності та ерудиції.

2.3. Інформаційно-аналітичний континуум фахової підготовки економіста у вищій школі

Сучасний економіст – це фахівець з ефективної економічної діяльності. Спеціальність «Економіст» є суміжною для таких професій як бухгалтер, маркетолог, фінансист, менеджер тощо. Специфічні риси, головним чином, визначаються особливостями здійснюваної трудової діяльності.

Першою специфічною рисою є об'єкт трудової діяльності, в якості якого виступають фінансові ресурси організації, які потрібно примножити з метою отримання прибутку. Фінанси завжди потребують суворого обліку і звітності, яка багато в чому залежить від організаційно-правової форми господарюючого суб'єкта та власника майна організації. Більш високі вимоги пред'являються до співробітників державних і муніципальних унітарних підприємств, де власником є держава.

НАВЧАЛЬНО - МЕТОДИЧНЕ ВИДАННЯ

**ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ
ВИКЛАДАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН
ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ
БАКАЛАВРІВ І МАГІСТРІВ З ЕКОНОМІКИ**

Навчально-методичний посібник
для студентів галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»,
спеціальності 051 «Економіка» (Економічна теорія)

Авторський колектив: Прокопенко І.Ф. (кер. авт. кол.); Гончаров Д.О.;
Мельникова О.В.; Олійник О.В.; Олійник Ю.О.; Осьмірко І.В.;
Радченко Л.П.; Самарська О.І.; Сідельнікова В.К.; Сідельнікова І.В.;
Соляр В.В.; Шиловцева Н.В.

Відповідальний за випуск: В.В.Соляр

Комп'ютерна верстка – Л.П.Радченко

Відповідальність за дотримання вимог
академічної доброчесності несуть автори

Підписано до друку 10.06.2019. Формат 60x84 1/16. Папір офсет. Друк цифровий
Ум.друк. арк.9,4. Тираж 100 прим. Зам.10-06

**Видавництво та друк
ФОП Іванченко І.С.**

пр. Тракторобудівників, 89-а/62, м. Харків, 61135
тел.: +38 (050/093) 40-243-50.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників та розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 4388 від 15.08.2012 р.

www.monograf.com.ua